

Historické a politické súvislosti krízy

David Sulík

Na začiatku 20. storočia vznikol projekt globálnej politickej a ekonomickej dominancie USA. Súviselo to s nástupom USA ako svetovej veľmoci, ktorá mala nahradiť britské impérium nachádzajúce sa v stave úpadku. Duchovnými súvislosťami a príčinami týchto udalostí som sa zaoberal už v knihe „Duch sveta“, teraz sa budem zaoberať skôr praktickými dopadmi na svetovú politiku a hospodárstvo. Prvá svetová vojna predstavovala pokus Veľkej Británie oddialiť tento úpadok prostredníctvom likvidácie svojho hlavného konkurenta, Nemecka. Obdobie 1914 - 1945 môžeme vnímať ako obdobie súperenia medzi tromi ekonomickými supervelmocami (Veľkou Britániou, USA a Nemeckom) o ďalšiu svetovú nadvládu. V roku 1939 začal projekt „Výskum vojny a mieru“, ktorý viedla v tom istom čase vytvorená „Rada pre zahraničnú politiku (CFR)“. Rada bola financovaná Rockefellerovým fondom a stala sa akousi tieňovou vládou USA a silným politickým a lobistickým nástrojom vplyvných mocenských skupín, konkrétne siedmich bankársko-priemyselných rodín, reprezentujúcich zhruba 1% amerického bohatstva. Americký vplyv vo svete po druhej svetovej vojne mal byť realizovaný prostredníctvom Američanmi kontrolovanej Organizácie spojených národov (OSN). Liga národov, ktorá existovala predtým, bola nástrojom britského vplyvu. Otvorene deklarovanú ideu večného „Britského impéria“ nahradila idea „Hnutia za slobodu, demokraciu a slobodné podnikanie“, čo bol krycí názov pre presadzovanie nového vynárajúceho sa amerického impéria.

V roku 1944 boli uzavreté Breton-Woodské dohody. Podstatou Breton-Woodského menového systému bolo uplatňovanie pevných menových kurzov na základe zlatej parity (Zlatá parita = vzťah hmotnosti zlata dvoch rôznych mien) a na vyrovnávanie schodkov platobných bilancií sa bude používať zlato a svetové rezervné meny (britská libra a americký dolár, neskôr len dolár). Taktiež sa USA zaviazali, že budú zahraničným centrálnym bankám vymieňať doláre za zlato, a to v pomere 35 dolárov za trójsku uncu (31,1 g) zlata. Dolár sa stal jednoznačne menou číslo jeden v svetovom obchode a finančníctve. V rámci Breton-Woodského menového systému vznikol aj Medzinárodný menový fond a Svetová banka. Stali sa pridruženými inštitúciami OSN. Spočiatku chceli Američania do tohto systému zapojiť aj ZSSR, bez ohľadu na vládnuci komunizmus v tejto krajine. Vtedajšie sovietske vedenie však hlavne z ideologických dôvodov odmietlo americké návrhy. Začala studená vojna a následne bola vytvorená vojenská organizácia NATO, ktorá upevnila americkú vojenskú dominanciu v Západnej Európe. Samozrejme, hrozba ZSSR a krajín Varšavskej zmluvy existovala, ale aj keby neexistovala, bolo treba si ju vymyslieť. Súčasne bola nastolená aj americká nadvláda nad Japonskom, ktoré bolo úplne zničené v priebehu II. svetovej vojny. Američania dali peniaze na obnovenie japonského hospodárstva, ale za to muselo Japonsko zaplatiť tým, že sa zrieklo možnosti realizácie samostatnej politiky.

V sedemdesiatych rokoch Breton-Woodský systém zlyhal. Možnosť slobodnej výmeny dolára za zlato bola neudržateľná. Dolárový systém sa ukázal byť na hranici finančného krachu. Zrušil sa zlatý štandard, t.j. vymeniteľnosť dolára za zlato. Hodnota dolára sa začala viazať na hodnotu ropy, vznikol pojem „petrodolár“. Východisko pre udržanie dominantného

vplyvu dolára bolo nájdené v mimoriadne prudkom zvýšení cien ropy v priebehu ropnej krízy roku 1973. Oficiálne bola ropná kríza spôsobená embargom na dodávky ropy, ktoré stanovila OPEC ako reakciu na arabsko-izraelskú vojnu v októbri 1973. Prevláda názor, že takýmto spôsobom Arabi chceli donútiť USA a krajiny západnej Európy nedodávať zbrane do Izraelu. Podľa iných zdrojov rozhodnutie o „šokovom“ zvýšení cien za ropu však bolo prijaté ešte pred vojnou, v máji 1973 na zasadnutí Bilderbergského klubu vo Švédsku. Pre tých, čo nevedia, Bilderbergský klub je mocenská organizácia, ktorá združuje tých najbohatších a najvplyvnejších ľudí planéty, ktorí si dali výsadu rozhodovať o budúcnosti sveta bez vedomia verejnosti. Skupinu Bilderberg tvorí viac ako 100 svetových lídrov, ktorí sú jej stálymi členmi. Vtedajší saudsko arabský vládca dlho váhal, či je treba vyhlásiť embargo, no v podstate ako vazal USA nemal na výber. Prvé zvýšenie cien ropy o 400% vyhlásil iránsky šach, tiež silný vazal amerických ropných spoločností. Ostatné krajiny vyvážajúce ropu sa k nemu pridali. Prudký vzostup cien ropy, ktorá sa počítala výlučne v dolároch, na nejaký čas zachránil americký finančný systém, ktorý je naviazaný práve na cenu ropy.

Od roku 1979, za úradovania amerického prezidenta Jimma Cartera, začala etapa globalizácie vo forme ako ju poznáme dnes. Jej podstata spočívala v znižovaní investícií priamo do americkej ekonomiky a predovšetkým do výrobného sektoru. Americká výroba sa začala presúvať do zahraničia, hlavne do Ázie, na miesta, kde bola sústredená lacná pracovná sila. Otvorili sa dvere dokorán pre špekulatívne investovanie, peniaze sa vkladali do zdrojov surovín a nehnuteľnosť. Hlavnými lídrami tejto novej podoby ekonomickej stratégie sa stalo sedem najväčších ropných spoločností anglosaského sveta, takzvaných „sedem sest'er“ (Standard Oil, Chevron, Gulf Oil, Mobil Oil, Texaco, Brit'sh Petroleum, Royal Dutch Shell). A ruka v ruke s nimi 11 najväčších bánk USA so základňou v New Yorku. Takáto nenormálna koncentrácia kapitálu a nepremyslená investičná politika, hlavne za čias pravičiarov zbožňovaného amerického prezidenta R. Reagana, vyvolala počas osemdesiatych rokov prudké zvýšenie zadĺženia, ktoré hrozilo priviesť svet k novým finančným otrasom. K tomu treba ešte pripočítať vytvorenie špecifického druhu bánk, tzv. investičných bánk, ktoré nepodliehali žiadnemu dohľadu, ako aj vznik a rozvoj špekulatívnych finančných produktov - derivátov.

Rozpad sovietskeho impéria otvoril pred americkým kapitálom netušené možnosti pre ekonomickú inváziu na nové územia Ruska a Východnej Európy. Po porážke hlavného konkurenta, ZSSR, bolo ďalšou etapou maximálne oslabenie Japonska a ázijských tigrov, Južnej Kórei, Thajska, Indonézie. Bolo to dôležité nielen z ekonomického, ale aj z politického pohľadu, keďže ponúkali iný model kapitalizmu (štátny kapitalizmus a plánovanie) než v USA. Nasledovala ázijská kríza v roku 1997. Pád finančných trhov v Ázii umožnil americkým bankám zdvihnúť dolár do nebyvalých výšok a začal masívny predaj štátnych dlhopisov USA a iných cenných papierov do týchto krajín.

Po roku 2000 začal byť očividný nebyvalý ekonomický vzostup Číny. Tu bola vypracovaná iná taktika, miesto zničenia konkurenta, čo najsilnejšie ho k sebe pripútať. Číňanov nabádali vkladať peniaze do amerických cenných papierov. Tak Čína, táto dieľňa sveta, svoje obrovské dolárové prebytky z exportu investovala do nákupov amerických štátnych dlhopisov. Ak USA potrebovali na niečo peniaze, tak si tieto peniaze vlastne požičali od Číny. Čína sa tak stala najväčším veriteľom USA. Previazanosť a vzájomná závislosť USA a Číny sa stala ohromnou, pričom Čína má v tomto postavení predsa len lepšiu pozíciu. Je paradox, že najväčšiu tzv. slobodnú kapitalistickú veľmoc sveta a výkladnú skriňu demokracie a slobody drží nad vodou práve komunistická totalitná Čína.

Ekonomické súvislosti krízy

Po vytvorení pevného systému kontroly USA nad svetovým finančným systémom pristúpili finančníci USA k budovaniu virtuálnej ekonomiky. Začali sa vytvárať deriváty, ktoré údajne robili obchody s cennými papiermi „bezpečnými“. Pre laikov vysvetlenie: deriváty sú matematické nástroje určené na zabezpečenie proti riziku, ale v podstate sú nástrojom na uskutočňovanie neobmedzených špekulácií. Zo strany takých amerických bánk ako Goldman Sachs, Morgan Stanley, Merrill Lynch začalo vydávanie takzvaných „securities“, t.j. cenných papierov zabezpečujúcich bezpečné vrátenie úverov, konkrétne hypotekárnych úverov amerických občanov. Tieto „securities“ mali najvyšší stupeň spoľahlivosti (rating) AAA, čo znamenalo najlepšie bankové garancie návratu pôžičiek za tieto záväzky. Tieto ratingy udeľujú ratingové agentúry, ktoré by mali nezávisle hodnotiť všetky banky a ich produkty na svete. Je otázne, či pri hodnotení takýchto rizikových produktov išlo o nevedomosť, čo by znamenalo, že celý bankový systém bol desiatky rokov hodnotený zle, alebo o úmysel, čo znamená, že finančný trh bol totálne manipulovaný najväčšími bankami. Odpoveď nechám na čitateľovi. V súlade s logikou finančníkov, dokonca aj keď nejaká rodina v dôsledku rôznych okolností nemohla vrátiť banke úver, banka, ktorá vydala deriváty, to spravila namiesto nej. Úvery sa v USA začali vydávať aj evidentne chudobným ľuďom.

Veľké súkromné penzijné fondy, v ktorých sa zhromažďovali a zhodnocovali úspory budúcich penzistov, začali masovo nakupovať deriváty. Všetci na svete kupovali tieto cenné papiere, veď boli podľa ratingových agentúr údajne najbezpečnejšie na svete. Obchody s derivátmi najviac robili práve investičné banky. Tu sa musíme zastaviť a povedať si, čo sú vlastne investičné banky. V osemdesiatych rokoch v USA v rámci presadzovania monetaristickej politiky a deregulácie finančného trhu, čiže v duchu čo najväčšieho zrušenia obmedzení a štátnych zásahov do riadenia svetového finančníctva (tzv. „voľná ruka trhu“), bola vytvorená samostatná kategória bánk - investičné banky. Tieto investičné banky nepodliehali podľa špeciálneho zákona schváleného v USA žiadnemu dohľadu a regulácii!!! Investičné banky sa špecializovali na výnosné obchody s cennými papiermi všetkého druhu a sprostredkovali aj fúzie a akvizície medzi firmami. Pôsobili v podmienkach veľkých rizík a vďaka tomu často dosahovali vysoké (virtuálne) zisky. Úverová kríza ich činnosť rozvrátila a banky utrpeli miliardové straty. Finančná kríza tým spôsobila pád týchto veľkých investičných bánk na Wall Street. Goldman Sachs a Morgan Stanley prišli o svoj status, Bear Stearns sfúzovala s bankou J.P. Morgan Chase a zanikla, Lehman Brothers skončila v bankote, Merrill Lynch sfúzovala s Bank of America a zanikla. Investičný bankový model, ktorý bol na Wall Street úspešný zhruba 20 rokov, prestal existovať.

Krízu naštartovalo nesplácanie hypotekárnych úverov v USA. Banky poskytovali úvery aj klientom s nízkym ratingom a bez potrebných garancií. Investori predpokladali, že rastúce ceny nehnuteľností sú dostatočnou zárukou návratnosti hypotekárnych úverov. V lete 2007 pretlak ponuky na realitnom trhu znížil ceny, problémoví klienti prestali splácať úvery. Investori pod vplyvom strát a prepadu akcií na burzách cenných papierov sťahovali investície z finančných trhov. Hypotekárna kríza prerástla do finančnej krízy, ktorá získavala na intenzite v miere, v ktorej snahy stabilizovať trhy sa ukázali ako kontraproduktívne. Investori stratili dôveru v činnosť finančných trhov. Veľké banky, najskôr v USA a neskôr aj za hranicami Spojených štátov, sa dostali do problémov. Úver sa zdražil, korporácie nemohli vydávať dlhopisy s požadovaným ziskom. Dopyt po tovaroch a službách, ako aj po stavebníctve sa výrazne znížil. Centrálna banka USA FED (vlastnený korporáciou

súkromných bánk) pôvodne predpokladal, že finančná kríza sa nepremietne do reálnej ekonomiky. Tento predpoklad sa nepotvrdil. Alan Greenspan dlhoročný šéf FED-u pokojne vyhlási, že najlepšie ekonomické modely na svete má FED, pričom ich ekonomické predpovede sa mýlili 14 štvrt' rokov (t. j. 3,5 roka) po sebe. Predstavte si, že by ste pracovali ako analytik v nejakej veľkej banke a 3 a pol roka by ste robili pre svoje vedenie zlé analýzy ako podklady pre stratégiu banky. Vyhodili by vás už veľmi skoro a banka sama by mala veľké problémy. No FED, podľa ktorého ekonomických predpovedí sa riadi celý finančný svet, si to pokojne môže dovoliť, pričom Greenspan vydáva hrubé knihy a je oslavovaný ako fantastický odborník, nehovoriac o jeho odmeňovaní. Čo to znamená? Že finančný svet je v rukách šialencov alebo úplných diletantov? To nikomu z politikov nevádi, nikomu sa to nezdá nenormálne? Nevedomosť FED-u by bola ešte ten lepší variant, mám podozrenie, že určité kruhy vedia, prečo ho tak oslavujú, zavedenie sveta do finančnej krízy môže byť súčasťou zámeru.

Prvá vlna krízy udrela na jeseň roku 2008. Ďalšia vlna krízy po krátkom období vzduchoprázdna začne v roku 2010 až 2011. Najťažším následkom krízy v USA je nezamestnanosť. Jej oficiálna úroveň je už vyše 10%, podľa výpočtov jednej nezávislej štatistickej agentúry nezamestnanosť už dosahuje 17 - 18%. Je to veľmi vysoké číslo pre tak rozvinutú krajinu, ako je USA. Spomínam si, ako na zmienenom stretnutí bankárov v Prahe nám prof. Jílek ukazoval leteckú mapu Detroitu s vyznačenými opustenými štvrt'ami. Asi tretina mesta sa následkom krachu automobilového priemyslu vyľudnila, ľudia bez roboty a väčšinou aj s nesplatenými hypotékami opustili svoje domy, ktoré sa stali cez noc nepredajné a bezcenné. Takýchto „miest duchov“ v USA pribúda a naopak pribúdajú veľké stanové mestá s tisíckami ľudí, podobné utečeneckým táborom v rozvojových krajinách, kde žijú ľudia čo stratili prácu a v dôsledku nesplácania hypoték aj domov.

K veľkej nezamestnanosti sa pripočíta nedostatok investičných prostriedkov (peniaze sa vyvážali do krajín tretieho sveta), čoho následkom bude v nasledujúcich rokoch úpadok priemyslu a katastrofy v infraštruktúre. K tomu sa prirába „generačná kríza“. Ide o to, že počas rokov 2011-2012 začnú vstupovať do penzijného veku „deti baby boomu“, ktorý v USA prebehol na konci 40-tych rokov. Množstvo dôchodcov prudko stúpne. Prevažne sú to ľudia strednej triedy, zvyknutí na určité životné štandardy a vkladajúci takmer polovicu svojich ziskov do penzijných fondov. Ale majú smolu, pretože veľa penzijných fondov, ktoré práve investovalo do „super najbezpečnejších“ cenných papierov už skrachovalo, alebo sa im prudko znížila hodnota ich majetku. Sociálne záväzky štátu kriticky vzrastú. Pritom rozpočtový deficit USA už preyšuje trilión dolárov. Nepoznám iný štát vo svete, ktorý by dokázal žiť s takýmto deficitom.

Všetky tieto udalosti spojené s hospodárskou krízou majú aj veľký dosah na americký dolár, na jeho hodnotu a vôbec na jeho existenciu ako rezervnej meny sveta. Dolár postupne prestáva byť pilierom americkej hegemonie vo svete. Začínajú pokusy o vytvorenie nových regionálnych valút. Dôležitá je budúcnosť eura, či dokáže nahradiť dolár, alebo sa potopí spolu s dolárom. Stúpa význam aj čínskeho juanu. Je možné, že sa objaví rezervná valuta medzi štátmi bývalého Sovietskeho zväzu alebo v latinskoamerickom regióne. Čo teda zostáva americkej elite? Vydierať Európu, vydierať Rusko, vydierať Čínu a Japonsko a ropno-ťažobné arabské štáty s cieľom ponechať ich v dolárovom systéme. Veľké nádeje sú vkladane do prezidenta Obamu. Ja osobne mu dávam v oblasti riešenia krízy určitú šancu, predpoklady na to má. Úloha, ktorú rieši, je gigantická a náročná. Musí rúcať starý systém a zároveň budovať nový, pričom musí stále spolupracovať s bývalými elitami a súčasne sa snažiť ich eliminovať.